

Zihinsel Engelli Çocuklarda Spora Katılımın Sosyal Beceri Gelişimine Etkileri

Ahmet ŞAHİN¹, Filiz ŞAHİN¹

DERLEME/REVIEW

¹Mehmet Akif Ersoy
Üniversitesi, Spor Bilimleri
Fakültesi Burdur/Türkiye

Öz

Zihinsel engelli çocuklar engel düzeylerine göre toplumsal yapı içerisinde birçok sorunla karşılaşmaktadırlar. Zihinsel engelli çocukların karşılaştıkları sorunların başında sosyal uyum problemleri gelmektedir. Bunun temelinde yatan nedenlerin başında normal gelişim gösteren akranları ile kıyaslandığı zaman zihinsel engelli çocukların sosyal beceri düzeylerinin düşük olması yatmaktadır. Zihinsel engelli çocuklarda sosyal beceri yetersizliği sosyal yaşamın yanında okul yaşamını ve gelecekte iş yaşamını da olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle zihinsel engelli çocukların sosyal becerilerinin geliştirilmesi önemli bir toplumsal konu haline gelmiştir. Zihinsel engelli çocuklarda sosyal beceri düzeyinin geliştirilmesinde okul ve aile yaşamının yanında sosyal etkinliklere katılımın önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Özellikle takım halinde gerçekleştirilen spor etkinliklerine katılımın zihinsel engelli çocuklarda sosyal beceri gelişimini olumlu yönde etkilediği ifade edilmektedir. Yapılan bu çalışmada da zihinsel engelli çocuklarda spor etkinliklerine katılımın sosyal beceri gelişimi üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Zihinsel engellilik, spor, sosyal beceri

Sorumlu Yazar: Ahmet
ŞAHİN

Orcid ID:
0000-0002-3975-3208

Yayın Bilgisi

Gönderi Tarihi:

04.07.2020

Kabul Tarihi:

27.12.2020

Online Yayın Tarihi:

28.12.2020

The Effects of Participation in Sports on Social Skill Development of Mentally Disabled Children

Abstract

Mentally disabled children encounter many problems within the social structure according to their disability levels. Social adaptation problems are at the top of the problems that mentally disabled children encounter. The low social skill levels of mentally disabled children, when compared to their normally developing peers, lie on the basis of these top of the reasons. The lack of social skills, in addition to social life, in mentally disabled children negatively affects school life and future work life. Thus, developing the social skills of mentally disabled children has become an important social issue. It has been known that participation in social activities besides school and family life holds an important place in improving the social skill level of children with mental disabilities. It has been stated that participation in sports activities, especially in teams, positively affects the development of social skills in mentally disabled children. In this study, it is aimed to evaluate the effects of participation in sports activities on the social skill development of mentally disabled children.

Key Words: Mental disability, sports, social skill

Doi: 10.38021/asbid.764254

Giriş

Her insan eşit koşullarda dünyaya gelmektedir ve sosyal hayatın her alanında insanlar eşit haklara sahiptir. Ancak toplumda sahip oldukları bir takım bilişsel, fiziksel ve sosyal nitelikleri dolayısıyla bazı insanlar diğer insan grupları ile aynı haklardan faydalanamamaktadır. Bu engel grupları kapsamında engelli kişiler önemli bir yere sahiptir (Subaşıoğlu, 2008: 399).

Literatürde yer alan çalışmalarda engellilik kavramına ilişkin olarak bazı tanımlar yapıldığı görülmektedir. Yapılan tanımların birbirinden farklı olduğu görülmekle beraber, tanımların bazı ortak noktaları olduğu da göze çarpmaktadır. Birleşmiş Milletler Sakat Hakları Bildirgesi'nde "Bireysel veya toplumsal yaşamında yalnız başına gerçekleştirebileceği işleri herhangi bir eksiklik dolayısıyla yerine getiremeyen kişiler" engelli birey olarak ifade edilmektedir (Öztürk, 2011: 19). Özsoy ve diğerleri (2002: 5) insanların mevcut bir takım yetersizlikleri dolayısıyla sosyal sorumluklarını gerçekleştirememeleri durumlarını "engel" olarak açıklamıştır. Buna göre, bireylerin mevcut yetersizliklerinin bir müddet sonra insanlar için engele dönüştüğü ifade edilmiştir. Doğan ve Çitil'e (2011: 30) göre engel kavramı kişinin içinde bulunduğu çevreye adapte olamaması anlamına gelmektedir.

Alan yazında engelli bireylerin genellikle görme, işitme ve konuşma bozukluğu olanlar, ortopedik veya zihinsel problemi olanlar şeklinde kapsamlı bir yelpazede sınıflandırıldıkları görülmektedir (Demirbilek, 2013: 58). Engelli kişilerin sınıflandırılmasında engel çeşidi ve oranı göz önünde bulundurulmaktadır. Engelli kişilerin mevcut engel çeşitleri doğum öncesi süreçte ortaya çıkabileceği gibi doğum sırasında travma meydana gelmesiyle de ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca doğum sonrası süreçte meydana gelen travmalar, kazalar ve ağır hastalıklar da engelin ortaya çıkmasına ortam hazırlayabilmektedir (Cumurcu ve diğerleri, 2012: 88).

Engelli kişilerin engel çeşidine göre karşı karşıya kaldıkları bir takım problemler her yaş grubunda çeşitlilik göstermekte, kimi problemler ise her yaş grubunun ortak problemi şeklinde nitelendirilmektedir. Söz gelimi; herhangi bir engel çeşidi bulunan çocuklar için eğitim yaşamı öncelikli ihtiyaç iken, erişkin bir engelli kişinin önceliği istihdama dahil olmaktadır. Buna karşın ulaşım sorunu gerek erişkinin gerekse çocuk yaştaki engellilerin ortak problemidir (Doğan ve Çitil, 2011: 29). Bazı engel gruplarında yer alan bireylerin karşılaştıkları problemler dünya genelinde benzerlik göstermektedir. Örneğin; zihinsel engelli bireylerde normal gelişim gösteren akranlarına göre yaygın olarak sosyal beceri eksikliği görülebilmektedir. Zihinsel engelli bireylerde sosyal beceri yetersizliği bireyin başta eğitim ve iş yaşamı olmak üzere tüm yaşamını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu noktada zihinsel engelli bireylerde sosyal beceri düzeyinin geliştirilmesi önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda yapılan bu çalışmada zihinsel engelli çocuklarda spora katılımın sosyal beceri gelişimi üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Zihinsel Engellilik Kavramı

Farklı oranlarda zihinsel yetersizliği bulunan kişiler “zihinsel engelli” olarak ifade edilmektedir (Öztürk, 2011: 21). Zihinsel engellilik durumu genel olarak 18 yaşından önceki süreçte görülebilmektedir (Çifci-Tekinarslan, 2010: 163). Zihinsel engeli bulunan kişilerde zihinsel gelişimde gecikme, yaşanan çevreye uygun bulunmayan ya da yeterli olgunlukta olmayan tepkilerde bulunma, psikolojik ve dil gelişim sorunu gibi problemlere sıkça rastlanılmaktadır (Eripek, 2009: 52). Diğer engel türlerinde yer alan bireylerde olduğu gibi zihinsel engelli bireyler de toplumun beklentilerini karşılama konusunda sorunlar yaşamaktadırlar. Zihinsel engelli kişiler yalnızca zihinsel yönden değil, beraberinde fiziksel olarak da toplumun beklentilerini cevaplama zorluğu yaşamaktadırlar. Bu durum zihinsel engelli kişilerin yaşadıkları sosyal çevreye adaptasyon noktasında problemler yaşamalarına alt yapı hazırlamaktadır (İlhan ve Esentürk, 2014: 20).

Bilimsel olarak zihinsel engeli olan kişiler hafif, orta ve ileri düzey zihinsel engelliler olarak üç kategoride değerlendirilmektedir. Bu kategorileştirmede zihinsel engelli kişilerin var olan engel seviyesi IQ (Intelligence Quotient) test skorlarına göre belirlenmektedir (Özgür, 2008: 177). Zihinsel engelli bireyler zekâ puanlarına göre gruplandırıldıktan sonra eğitim yaşamına dahil edilirken zekâ puanlarına göre eğitime katılmaktadır. Zekâ puanlarına göre zihinsel engelli bireylerin sınıflandırılmasına ilişkin bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur (Kayrak, 2014: 4).

Tablo 1

Zekâ Puanlarına Göre Zihinsel Engelli Bireylerin Sınıflandırılması

Zekâ Puanı	Zekâ Düzeyi ve Engel Grubu	Eğitim Alabileceği Kurum
110-90	Normal Zekâ	Normal sınıfta eğitim
89-70	Sınır Zekâ (Ağır Öğrenir)	Normal sınıfta eğitim
69-50	Hafif Düzeyde Zihinsel Öğrenme Yetersizliği	Kaynaştırma Eğitimi - Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi
49-35	Orta Düzeyde Zihinsel Öğrenme Yetersizliği	Özel Eğitim Sınıfı veya Kaynaştırma Eğitimi - Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi
34-20	Ağır Düzeyde Zihinsel Öğrenme Yetersizliği	Eğitim Uygulama Okulu - Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi
19-0	Çok Ağır Düzeyde Zihinsel Engelli	Klinik Bakım - Evde Bakım

Tablo 1’de görüldüğü gibi zihinsel engelli bireyler sahip oldukları zekâ puanlarına göre sınıflara ayrılmakta, yine zekâ puanlarında göre eğitim yaşamında bazı sınıflandırmalara dahil

edilmektedir. Zihinsel engelli bireylerin zekâ puanları düştükçe zihinsel engel düzeyleri de yükselmektedir. Bu nedenle zekâ puanı düşük olan bireylerin eğitim yaşamına entegre edilmesi de zorlaşmaktadır. Zihinsel engelliliğe neden olan birçok unsur bulunmaktadır. Literatürde zihinsel engelliliğe neden olan temel faktörler aşağıdaki gibi açıklanmıştır.

- Kalıtsal faktörler,
- Down sendromu gibi kromozomal bozukluk, fenilketanüri gibi metabolizma bozukluğu ve bazı genetik bozukluklar,
- Hamilelik sürecinde annenin bilinçsiz ilaç kullanımı, uyuşturucu madde, alkol ve sigara kullanımı,
- Annenin hamilelik sürecinde geçirdiği kızamıkçık, toksoplazma gibi enfeksiyon rahatsızlıkları ve radyasyona maruz kalma,
- Gebelik sürecinde annenin zehirlenmesi, yeterli beslenememesi ve bebeğin oksijensiz kalması,
- Hamilelik sürecinde bebeğin anne karnında geçirdiği enfeksiyon rahatsızlıkları, çocuk-anne arasındaki kan uyumsuzluğu ve akraba evliliği,
- Erken veya geç doğum, kordon dolanması, zor doğumlarda bebeğin doğum kanalından geçtiği esnada oksijensiz kalması,
- Bebeğin düşürülmesi, doğum cihazlarının bebeğe zarar vermesi, hijyenik olmayan koşullarda doğumun gerçekleşmesi,
- Kızamık, boğmaca gibi bir takım hastalıkların uygun metotlarla tedavisinin sağlanamaması,
- Beyin iltihabı, menenjit gibi merkezi sinir sistemi rahatsızlıkları, havaleler, ağır sarılık, tiroid hormonu eksikliği,
- Bebeğin yeterli ve dengeli beslenememesi,
- İlgisizlik, anne sevgisi eksikliği, çocuk istismarı, uyaran eksikliği gibi çevresel etkenler (Özbe, 2006: 273).

Sosyal Beceri Kavramı

Toplumsal yapı içerisinde insanlar sosyal birer varlık olarak hayatlarını devam ettirmektedirler. Bu kapsamda insanlar toplumla barışık şekilde bir yaşama sahip olmak için sosyal hayatın gerekli kıldığı toplumsal davranışların sergilenmesi gerekmektedir (Tagay ve diğerleri, 2010: 20). Sergilenen sosyal davranışlar arasında sosyal beceriler önemli bir yer tutmaktadır. Zira insanların içinde yaşamlarını devam ettirdikleri toplumun birer üyesi halini almaları, toplumsal görevlerini gerçekleştirmeleri ve toplumun bir üyesi olduklarının farkında olmaları sosyal yaşamda ihtiyaç duyulan toplumsal yetileri kazanmaları ile olanaklı hale gelmektedir. insanların diğer insanlarla etkili iletişim sağlamalarında, mevcut toplumsal hakları kullanmalarında ve diğer kişilere destek olmalarında mevcut sosyal beceri düzeyi önemli bir belirleyicidir (Çubukçu ve Gültekin, 2006: 155).

Kavram olarak değerlendirildiğinde sosyal beceri; diğer bireylerle etkileşimi mümkün hale getiren, duyuşsal ve bilişse unsurlardan meydana gelen, bunun yanı sıra çevrede etki bırakan davranışlar olarak ifade edilmektedir (Yalçın, 2012: 1). Bir başka araştırma kapsamında kavramsal açıdan sosyal beceri “bireyin çevresinde yer alan diğer insanlarla kendine ait olan gereksinim, düşünce ve duyguları anlayabilmesi, bu unsurlara uygun şekilde yaklaşım sergileyebilmesi” olarak açıklanmıştır (Göktaş, 2015: 13). Sosyal beceriler; sosyal geçerlikler, arkadaş kabulü ve davranışsal beceriler esas alınarak ifade edilmektedir. Arkadaş ilişkileri olarak gerçekleştirilen tanımda kişinin/çocuğun arkadaş grubu ile olan bağları göz önünde bulundurulmaktadır. Bu kritere göre, arkadaş çevresi içinde onay gören ve popüler olan kişilerin sosyal yetileri yüksek olarak nitelendirilmektedir (Özdemir-Topaloğlu, 2013: 2).

Sosyal hayatın önemli bir parçasını meydana getiren sosyal becerilerin büyük bir kısmı okul öncesi süreçte kazanılmaktadır. Bu süreçte çocukların edindikleri kendini tanıtmaya, teşekkür etmeye, dinleme ve konuşma gibi sosyal yetiler hızla gelişmektedir. Yine okul öncesi süreçte çocukların diğer bireylerin hislerini algılayabilme, kendi hislerini anlamlandırma, yardım talep etme, sevgisini gösterme, yardım etme, özür dileme ve yönerge verme gibi ileri sosyal yetileri de gelişmektedir. Bununla beraber çocukların toplumsal etkileşim ve oranlarında anlamlı bir artış yaşanmaktadır. Bu süreçte ihtiyaç duyulan sosyal yetileri edinebilen çocuklar edindikleri sosyal becerileri ilerleyen dönemlerde de rahatlıkla kullanabilmektedir. Böyle çocuklar kendi kendine yetebilen, sosyal boyutu gelişmiş ve buldukları ortama kolaylıkla adapte olan bir kişilik modeline kavuşmaktadır (Özdemir-Topaloğlu, 2013: 17).

Konu ile İlgili Yapılan Araştırmalar

Literatürde zihinsel engelli çocuklarda spora katılımın sosyal beceri gelişimi üzerindeki etkilerine ilişkin olarak birçok çalışma yapıldığı görülmekte olup, yapılan çalışmalarda genellikle spora katılımın sosyal beceri gelişimini desteklediği bulgularına ulaşılmıştır. Çevik ve Kabasakal (2013: 74) tarafından yapılan çalışmada 9-12 yaş grubunda yer alan eğitilebilir zihinsel engelli çocuklara uygulanan spor eğitim programının sosyal gelişim üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında 9-12 yaş grubunda bulunan kadın ve erkek eğitilebilir zihinsel engelli birey sekiz hafta boyunca düzenli spor eğitim programına katılmıştır. Çalışmanın sonunda uygulanan spor eğitim programının bir sonucu olarak eğitilebilir zihinsel engelli çocukların sosyal becerilerinde anlamlı bir gelişme meydana geldiği tespit edilmiştir. İlhan (2008: 315) tarafından yapılan çalışmada 8-11 yaş grubunda yer alan zihinsel engelli çocuklarda spora katılımın sosyal gelişim üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmış, deney ve kontrol gruplu olarak yürütülen çalışmada deney grubunda yer alan çocuklar spor eğitimine katılırken, bu süreçte kontrol grubunda yer alan çocuklar herhangi bir spor etkinliğine katılmamıştır. Araştırmanın sonunda kontrol grubunda yer alan çocuklar ile kıyaslandığı zaman deney grubunda yer alan çocuklarda sosyal beceri alt

boyutlarında (grup faaliyetlerine katılma, başkalarıyla etkileşim ve paylaşımcılık) olumlu yönde gelişmeler meydana geldiği rapor edilmiştir.

Yaman (2015: 2) tarafından yapılan çalışmada eğitilebilir zihinsel engelli çocuklarda spor etkinliklerine katılımın sosyal gelişim üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmış, araştırma kapsamında zihinsel engelli çocuklara 14 hafta boyunca haftada bir gün olmak üzere düzenli spor eğitim programına katılmıştır. Araştırmanın sonunda düzenli spor eğitim programı sonrasında zihinsel engelli çocukların sosyal becerilerinin büyük bir bölümünde (kendini değerli hissetme, hoşgörülü olma, rekabet duygusu, takım çalışması, grup üyeliği, özgüven) olumlu yönde gelişme meydana geldiği rapor edilmiştir. Demirdağ (2010: 4) tarafından yapılan çalışmada eğitilebilir zihinsel engelli çocuklarda spora katılımın sosyal gelişim üzerindeki etkilerinin incelenmesi, bunun yanında ebeveyn görüşlerine göre sporun sosyal gelişim üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya hem düzenli olarak spor eğitimi alan eğitilebilir zihinsel engelli çocuklar hem de çocukların velileri katılmıştır. Araştırmanın sonunda eğitilebilir zihinsel engelli çocuklarda spor eğitim programına katılımın sosyal gelişimi desteklediği, ebeveyn görüşlerine göre de eğitilebilir zihinsel engelli çocuklarda spora katılımın sosyal gelişim üzerinde faydaları olduğu tespit edilmiştir. Sonuç (2012: 2) tarafından yapılan çalışmada 10-19 yaş aralığında bulunan zihinsel engelli bireylerde düzenli olarak spor etkinliklerine katılımın olumsuz bir sosyal davranış olan öfke düzeyinin azalmasına katkı sağladığı bulunmuştur.

Sonuç ve Öneriler

Zihinsel engelli çocuklarda sosyal gelişimin desteklenmesi okul ve aile hayatı ile gelecek yıllarda iş yaşamlarını olumlu yönde etkileyecektir. Bu noktada zihinsel engelli bireylerin çocukluk yıllarından itibaren sosyal gelişimlerini destekleyici etkinliklere katılmalarını oldukça önemli bir konu olduğu görülmektedir. Literatürde yer alan çalışmalar değerlendirildiği zaman zihinsel engelli bireylerin katıldığı birçok sosyal ve rekreatif etkinliğin sosyal gelişimi desteklediği görülmektedir. Bunun yanında yapılan bu çalışmada zihinsel engelli bireylerde spor etkinliklerine katılımın da sosyal beceri gelişimini destekleyen bir unsur olduğunu ortaya koyan çalışmalara yer verilmiştir. Literatürde bu konuda yapılan çalışmalarda genellikle eğitilebilir zihinsel engelli çocuklarda düzenli olarak spor etkinliklerine katılımın sosyal gelişimi destekleyen bir unsur olduğu görülmektedir. Bu kapsamda zihinsel engelli çocuklarda sosyal gelişimin desteklenmesine yönelik çalışmalar, uygulamalar ve eğitim faaliyetleri yapılabilir. Bunun yanında zihinsel engelli çocuklarda spora katılımı arttırmak amacıyla çocukların velilerine yönelik bilgilendirme çalışmaları yapılabilir.

Kaynakça

Cumurcu, B. E., Karlıdağ, R., ve Almış, B. H. (2012). Fiziksel engellilerde cinsellik. *Psikiyatride Guncel Yaklaşımlar*, 4(1), 84-98.

- Çevik, O. ve Kabasakal, K. (2013). Spor etkinliklerinin, engelli bireylerin toplumsal uyumuna ve sporla sosyalleşmelerine etkisinin incelenmesi. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 3(2), 74-83.
- Çifci-Tekinarslan, İ. (2010). Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrenciler. İbrahim H. Diken (Ed.) *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim içinde*, 162-170.
- Çubukçu, Z. ve Gültekin, M. (2006). İlköğretimde öğrencilere kazandırılması gereken sosyal beceriler. *Bilig*, 37, 155-174.
- Demirbilek, M. (2013). Zihinsel engelli bireylerin ve ailelerinin gereksinimleri. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 7(3), 58-64.
- Demirdağ, M. (2010). Sporun öğretilebilir zihinsel engelli çocukların sosyalleşmeleri üzerine etkisinin araştırılması. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dumlupınar Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.*
- Doğan, İ. ve Çitil, M. (2011). Engelli çocuk ve ergenlerine sosyolojik bir yaklaşım. A. Kulaksızoğlu (Haz.) *Engelli Çocuk ve Ergenlerin Hakları El Kitabı (Anne-Baba ve Öğretmenler İçin) içinde*, 27-45.
- Eripek, S. (2009). *Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuklar*. Ankara: Maya Akademi.
- Göktaş, İ. (2015). Aile katılımı ve sosyal beceri eğitimi programlarının tek başına ve birlikte 4-5 yaş çocuklarının sosyal becerileri ve anne-çocuk ilişkileri üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Pamukkale Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.*
- İlhan, L. (2008). Eğitilebilir zihinsel engelli çocuklarda beden eğitimi ve sporun sosyalleşme düzeylerine etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(1), 315-324.
- İlhan, E. L. ve Esentürk, O. K. (2015). Zihinsel engelli bireylerde sporun etkilerine yönelik farkındalık ölçeği (ZEBSEYFÖ) geliştirme çalışması. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 9(1), 19-36.
- Kayrak, R. (2014). *Zihinsel Engelli Çocukların Eğitimi*. Aydın: T.C. Efeler Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayını.
- Özbey, Ç. (2006). *Çocuk Gelişiminde Yaşanan Sorunlar*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Özdemir-Topaloğlu, A. (2013). Etkinlik temelli sosyal beceri eğitiminin çocukların akran ilişkilerine etkisi. *Yayımlanmamış doktora tezi, Selçuk Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.*
- Özgür, İ. (2008). *Engelli Çocuklar ve Eğitimi: Özel Eğitim*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Özsoy, Y., Özyürek, M. ve Eripek, S. (2002). *Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar: Özel Eğitime Giriş*. Ankara: Karatepe Yayınları.
- Öztürk, M. (2011). *Türkiye’de Engelli Gerçeği*. İstanbul: MÜSİAD Cep Kitapları.
- Sonuç, A. (2012). Zihinsel engellilerde sporun öfke düzeyine etkisi. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.*
- Subaşıoğlu, F. (2008). Üniversitelerin bilgi ve belge yönetimi bölümleri’nin “engellilik farkındalığı” üzerine bir araştırma. *Bilgi Dünyası*, 9(2), 399-430.
- Tagay, Ö., Baydan, Y. ve Voltan-Acar, N. (2010). Sosyal beceri programının (blocks) ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin sosyal beceri düzeyleri üzerindeki etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, 19-28.
- Yalçın, H. (2012). Sosyal beceri seviyesinin okul öncesi öğretmenlerinde incelenmesi. *Akademik Bakış Dergisi*, 29, 1-11.
- Yaman, T. (2015). Beden eğitimi ve oyunun hafif düzey zihinsel engelli bireylerin sosyal beceri kazanımları üzerine etkisinin araştırılması. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Mehmet Akif Ersoy Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Burdur.*